

# Ilja Budrajtskis: Lenins skratt

[Recension av Lev Danilkin, *Lenin: pantokrator, solnetjnytj, pylinok*, Moskva : Molodaja gvardija, 2017. Från [Europe Solidaire Sans Frontières](#), 2 maj 2023. Även publicerad i [New Left Review](#), nr 140/141, maj-juni 2023. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Hur ska vi förstå Lenin idag? Hur ska han uttryckas inom det Hayden White kallar en berättelse om det ”praktiska förflutna”, en berättelse som ger det förflutna en riktning som på ett meningsfullt sätt kan belysa nutiden? Under seklet efter sin död föll Lenin offer för både ett helgonförklarande förhållningssätt i Sovjetunionen och en mer eller mindre aggressiv antikommunistisk sovjetologi i väst. Denna ”lägertänkande” makt över historieskrivandet överlevde ända till sovjetsystemets slut, och begränsade läsandet av Lenin till en kärna av hatare eller anhängare, och uteslöt den alliansfria majoriteten. Idag är Lenins plats i den officiella ryska ”minnespolitiken” en illustration av den sistnämndas motsägelsefulla natur: Lenin respekteras som en del av landets historia men avfärdas som upprorsmakare. Detta frigörande av Lenin som symbol från hans inre väsen som revolutionär marxist har djupa rötter i sovjetperioden. På Stalins tid, och i synnerhet under Brezjnev, skapades en enorm infrastruktur av minnen om honom, inklusive dussintals Leninmuséer – från hans födelseort Uljanovsk till hans sista vistelseort Gorkij nära Moskva. Den fullständiga utgåvan av Lenins samlade verk publicerades i tiotals miljoner exemplar. Nästan varenda månad av hans liv beskrevs noga i 12 band. I det nationella Marxist-leninistiska institutet fanns en speciell byggnad, i vars långa korridorer varje rum tillägnades en specifik period i Lenins liv, med titlarna ”Första halvan av 1898” eller ”1.07.1917-10.07.1917”.

Under Perestrojkan förändrades Lenins betydelse i sovjetpropagandan. Gorbatjovs reformer presenterades som en tillämpning av Lenins teorier om verklig sovjetdemokrati, som hade förrått av Stalin och hans arvtagare. Men detta sista korta utbrott av Lenins popularitet följdes snart av det ryska 1990-talet, med en skarp sväng i riktning mot marknaden. Den liberala antikommunismen blev den nya statens ideologi. I ett land där hundratals gator fortfarande bär hans namn, och hans stoft till och med fortfarande ligger i mausoleet på huvudstadens största torg, legitimerades Lenin bara som en tyst del av statens tradition, jämbördig i status med andra föremål från det sovjetiska eller tsaristiska förflutna.

I triaden av ryska historiska figurer under 1900-talet representerar Lenin enligt den officiella uppfattningen det absolut onda, medan Stalins rykte är blandat: ”dålig” som revolutionär och massterrorns fanatiska upphovsman, men ”bra” som statligt sinnad person som ledde landet till en stor seger under Andra världskriget. Den tredje figuren, tsar Nikolaus II, är bokstavligt talat ett helgon som har helgonförklarats av den ryska ortodoxa kyrkan. Under de senaste 20 åren har det upprättats en imponerande kult av den sista tsaren, som framställer honom som en stor härskare och ett oskyldigt offer som dog för landets synder. Denna konservativa, kyrkliga och antirevolutionära syn på landets historia har många likheter med andra ”illiberala” östeuropeiska regimer, som Ungern eller Polen, där den viktigaste skillnaden mot Putins Ryssland är att det sovjetiska arvet inte kan tolkas som resultatet av utländsk dominans, något för den nationella historien helt utomstående. Det har givit det kollektiva minne som har skapats av dagens ryska stat en halvt schizofren karaktär,

där Lenin bara kunde ha en rättmätig plats i tom form – en mumifierad kropp eller ett meningslöst monument – medan hans teorier och åsikter knappt kunde behandlas som ämne för en offentlig diskussion.

I det senaste årtiondets officiella propaganda – låt oss säga sedan 2012 – framställs vanligtvis Lenin och bolsjevikerna som kriminella fanatiker som var beredda att offra landet för sina utopiska idéer. Under hundraårsfirandet av revolutionen 2017 spreds denna syn på historien vida omkring, med TV-serier som *Trotskyj* (en fruktansvärd figur) eller det spretiga kostymdramat *Imperiets vingar*. En av dessa serier, *Revolutionens vidunder* omarbetades senare till en film, som riktade in sig på Lenins relationer med de tyska myndigheterna i början av 1917, och återgav den gamla konspirationsteorin om ”tyska pengar”. En enkel lärdom gick att dra av allt detta material som producerades av den moderna ryska kulturindustrin: alla revolutioner, från bolsjevikernas revolution till den ukrainska Majdanrevolutionen 2014, var upprepningar av samma strategi av ”regimförändring” som väst använde för att destabilisera och krossa den ryska staten.

För några år sedan fördömde ryska myndighetspersoner starkt Ukrainas symboliska ”avkommunisering” och avlägsnandet av monument över Lenin ur denna konservativa synvinkel, som revolutionära handlingar som var ett ”förräderi mot vår gemensamma historia”. Men i det tal där Putin rättfärdigar invasionen av Ukraina i februari 2022 lade Putin skulden för dess oberoende på Lenin. Ur Lenins synvinkel gjorde den bolsjevikiska nationalitetspolitiken och den princip om självbestämmande som fanns inskriven i Sovjetunionens själva grundvalar det möjligt för Ukraina att uppstå som ett ”konstgjort land” med ett påhittat folk. Den ryska aggressionens mål sägs öppet vara att krossa principen om ukrainsk självständighet och på så sätt korrigera Lenins ”misstag”.

Hur ska man i detta sammanhang börja tänka fritt om Lenin? Hur ska man hitta ett nytt sätt att tala om hans liv och idéer som skulle kunna inleda en omprövning av dem, både i Ryssland och på andra ställen? Lev Danilkin började i början av det nya seklet närma sig dessa frågor, tillsammans med en kommission från ett gammalt förlag – en gång Komsomols förlag – som specialiserar sig på populära biografier om historiska figurer. Danilkin är född 1974, och var en gång litterär kritiker för en yngre generation och hamnade i förgrunden tack vare sina regelbundna recensioner i *Afisha*, en tidskrift som bildades på 1990-talet och till stor del var ansvarig för att främja en ”hipsterliknande” livsstil och kultur i Ryssland. Danilkin kan förvisso inte betecknas som vänster, men på samma gång var han alltid kritisk mot sin egen liberala miljöns marknadsvänliga och kommunistfientliga inriktning. I början framställde han sitt ambitiösa försök att återupptäcka Lenin som en levande människa och historisk figur som ett experiment med sig själv: vad händer med en nutida rysk person som försöker läsa alla 55 band i Lenins samlade verk och besöka alla kvarvarande Lenin-muséer och resa till alla fjärran platser där Lenin bodde? Är det i själva verket möjligt att förstå Lenin via dessa föremål, som fortfarande finns tillgängliga för alla i Ryssland, men är tysta?

Danilkins förhållningssätt är populistiskt i ordets bästa mening, och ytterst effektivt för att locka en ny stor läsekrets. Han är varken yrkeshistoriker eller ”part i målet” som försöker försvara sin förutsägbara – försvarande eller negativa – syn på Lenin, utan en begåvad, självständigt tänkande författare, som är beredd att följa forskningen dit den leder. Som Danilkin erkänner, förändrades hans egen syn på ämnet av hans mer än femåriga resa genom Leninarboken, och kom i slutet av boken att bli ”odiskutabel respekt”. *Solstoftets allsmåttige härskare* – biografins gåtfulla, nästan science fiction-liknande titel förblir ett mysterium fram till de sista sidorna – är fylld av referenser och

dolda citat från den sovjetiska och postsovjetiska litteraturen, från Bulgakovs *Mästaren och Margarita* eller Ilf och Petrovs *Tolv stolar* till Victor Pelevins senaste romaner. Samtidigt blandar Danilkin fritt höga och låga kulturella anspelningar – han jämför Plechanov med popstjärnan Shakira, eller delegater till Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets andra kongress 1903 med dvärgar som knackar på Bilbo Baggins dörr – som troligen hjälper till att göra boken spännande och läsbar för en ung rysk publik, även om de gör den omöjlig att översätta utomlands.

Inte bara språket och den litterära stilen utan också metoden i Danilkins bok skiljer sig avsevärt från hur Lenin vanligtvis behandlas i Ryssland idag. Ibland känns *Solstoft* mer som ett skönlitterärt verk, undersökande journalism eller till och med en reseguide än en vanlig biografi om en historisk figur. Danilkin inleder med en fängslande diskussion om ett ”brev med symboler” av björkbark som den 12-årige Vladimir Iljitj ritade till en skolkamrat som hade flyttat till en annan stad. Danilkin tycker att de grafiska elementen påminner om den berömda Indianstammarnas petition till USA:s kongress – och efter att ha slukat Cooper och Mayne Reid sprang de sex barnen i familjen Uljanov på sommaren omkring vilt på landsbygden, byggde indianhyddor och jagade med båge och pil. Levnadstecknaren dröjer vid den avancerade latinska användningen av hendiadys, två substantiv i en (”bokstavssymboler”), som är ytterst ovanliga på ryska. Men det kodade brevet innehåller också bilder på egyptiska gravar och streckgubbar från förhistoriska grottmålningar. Sedan finns det exakt ritade symboler – samovar, hummer, trana, orm, groda, gris – den surrealistiske Sovande mannen, Skäggiga simmaren, Livsmedelskungen i högra hörnet, med en mjölkkanne, en korb skuren i två delar och mustaschprydda ansikten likt Guy Fawkes-masker.

Den unge krypteraren kommer att vara bekant för läsare av Isaac Deutschers utmärkta artikel, ”[Lenins Ungdom](#)”: det bullriga mellanbarnet, fullt av rackartyg som älskade ljudliga lekar, simmade i Volga, ledde nattliga expeditioner genom skogarna; men också bäst i klassen i litteratur på grekiska, latin, tyska och ryska, lovordad av sin rektor (Kerenskijs far) för sin utomordentliga begåvning och flit; fylld av entusiasm för skönlitteratur och poesi, medan hans äldre bror och system arbetade sig igenom *Kapitalet* – innan det synnerligen hårda slaget när hans bror Sasja avrättades anklagad för furstemord krossade hans barndoms värld och gav hans politiska engagemang en järnhård beslutsamhet. Men som Danilkin konstaterar:

Lenins dokument av björkbark är nedslående för levnadstecknaren: uråldriga symboler, hallucinationer, bottenlösa sjöar, indianer, hemliga samband mellan objekt och fenomen, visuella liknelser, rader av dubletter, samovarer som inte är vad de verkar. Området är generöst översållat med nycklar, men ingen av dem öppnar något. Dokument nr 1 [i Lenin-arkiven] ... passar inte för lätta tolkningar. Lenin var professionell krypterare. Memoarförfattare tillskrev honom förmågan att röra sig utan att märkas, försvinna snabbt och andra ”indianska” förmågor att hitta stigar. Det finns svårtolkade historier om hur han kunde hitta vägen genom skogen med hjälp av stjärnorna, och över ängar med hjälp av binas flygvägar. Men skogen spelar ingen roll – till och med när han var på sitt rum och skrev artiklar gick han tyst på tå som Coopers indianer. Man kommer inte att kunna upptäcka honom – och sedan gripa tag i honom: nu är du fast!

Underförstått är Danilkins metod att själv gå försiktigt fram i sitt ämnes fotspår. Hans framställning av Lenins familjehistoria och barndom är exempel på hans skickliga grepp. Biografen avstår konsekvent från billiga sensationer av typen ”revolutionens vidunder”. När han beskriver Lenins etiska ursprung nämner han helt rätt både hans mors judiska och tyska anfäder (hon hade också svensk och baltisk släkt), och hans fars kalmuckiska stamfäder (porträtten på fadern visar hans mongoliska drag med höga kindknotor). Lenins gammelmorfar, dr Alexander Blank, var en högt kultiverad läkare

som insisterade på att hans döttrar skulle utbilda sig, och drog sig tillbaka till ett ställe på landsbygden vid Kokusjkino, nära Kazan, där barnen Uljanov skulle komma att tillbringa sina ledigheter. Hans gammelfarfar var kalmuck och skräddare från de fattigaste delarna av Astrachan, nära Kaspiska havskusten. Hans yngste son, Lenins far, fick tillträde till den lokala skolan med hjälp av familjens präst, studerade astronomi vid Kazans universitet och skrev en uppsats om Olbers paradox innan han blev lärare, och därefter skolinspektör. Danilkin betonar att detta blandade ursprung var typiskt för medelklasserna i det ryska tsardömet, där den ortodoxa tron var det viktigaste kriteriet för ”ryskhet”.

Lenin föddes 1870 och tonårstiden tillbringade han under 1880-talets allt mörkare moln: 1860- och 1870-talens begränsade öppning stängdes brutalt efter att medlemmar ur Narodnaja Volja 1881 mördade tsar Alexander II. Under Alexander III hamnade landets skolor, som Lenins far hade arbetat så hårt för att förbättra, åter under församlingsprästernas tillsyn. Nedbruten av nederlaget dog Uljanov av en hjärnblödning 1886, 55 år gammal. Påföljande år gjorde avrättningen av Sasja, som tog fullt ansvar för en illa genomtänkt studentkonspiration mot Alexander III, att den unge Lenin lämnades ensam med sin mor, systrar och en yngre bror, brännmärkta som släktingar till en furstemördare. Under hela hans liv förblev denna sammansvetsade familjegrupp de personer som han stod närmast, och med vilka han, jämte Nadezjda Krupskaja, kände den djupaste tilltro.

Till sin struktur följer *Solsoftets allsmäktige härskare* två linjer i Lenins materiella arv: hans skrifter och de platser där han bodde. För de sistnämnda reste Danilkin hundratals mil, från byn Kokusjkino till den avlägsna sibiriska utposten Sjusjenkoje, från Paris till Krakow, Zürich och Capri. Detaljerade beskrivningar av dessa platser – både som Danilkin upplever dem idag och rekonstruktioner av tillståndet i dem för ett sekel sedan – spelar en viktig roll i boken. Även om de inte är helt berättigade i en biografi, är dessa spirituella och välskrivna skildringar ett nöje att läsa. Och i själva verket ökar denna kartläggning av Lenins liv vår förståelse av hans sätt att se på omvärlden, som en person som hade en djup kunskap både om Ryssland och Västeuropa, där han tillbringade nästan halva sitt vuxna liv. Danilkin följer i hans fotsteg, från vänsterdiskussionsgrupperna i Samara – där den 19-åriga Lenin översatte *Kommunistiska manifestet* till ryska – till underjordiskt arbete i St Petersburg, där han 1894 träffade Krupskaja; från möten med revolutionärer i Genève, Paris, Berlin till arrestering och landsförvisning till Sjusjenkoje, där Lenin omarbetade den mängd data som han hade tagit med sig till *Kapitalismens utveckling i Ryssland* (1899). Danilkin diskuterar dess betydelse som en bred bild av samhällsomvandlingarna i ett land på tröskeln till 1900-talet, plågat av fattigdom, med ett enormt sammanbrott av bondelivets befintliga strukturer – dvs. för befolkningens absoluta majoritet – och den dynamiska uppkomsten av en ny arbetarklass. Hans Lenin ser kapitalismens ankomst som både en väldig tragedi och en möjlighet till revolutionära förändringar.

När Danilkin i detalj redogör för kampen att bygga RSDAP före och efter revolutionen 1905, ryggar han inte för att jämföra *Iskra* med en framgångsrik nyetablering, eller bolsjevikpartiet med ett effektivt affärsteam. Delvisa av denna orsak – hans delvis lekfulla försök att använda en modern rysk medelklassläsares språk – ger figurer som bolsjevikernas ”handlingsmänniskor” Leonid Krasin eller Nikolaj Bauman mer uppmärksamhet än ”talande människor” som Zinovjev eller Radek. I sin diskussion om Lenins vardagsliv före revolutionen riktar Danilkin uppmärksamheten mot vikten av hemlighetsfullhet. Lenin förbättrade ständigt sin skicklighet att gömma sig och förvandla sig, inte

bara under de tidiga åren i Ryssland och efter sin återkomst 1917, utan också under hela perioden i emigration. Han hade förmåga att se ut som en vanlig person var han än befann sig, i en sibirisk by eller i ett kafé i Paris, redo för småprat med vem som helst. (På grundval av detta framkastar Danilkin att Lenin under Första världskriget mycket väl kan ha träffat dadaisten Tristan Tzara i Zürich.) Men för Lenin handlade det inte bara om en underjordisk taktik, utan gav honom också tillgång till en stor empirisk skattkista av folkliga känslor. Det visade sig vara centralt för att underbygga hans analys av den internationella rörelsens perspektiv under Första världskriget eller framtidsutsikterna av att gripa makten i oktober 1917.

Danilkin gör ett utmärkt jobb när han presenterar Lenins intellektuella arv. Han återger alla Lenins viktiga texter i kronologisk ordning, från *Kapitalismens utveckling i Ryssland* och *Vad bör göras* till de sista skrifterna. I sin genomgång av *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium* säger Danilkin rent ut att Lenins analys till stor del har kvar sin relevans än idag, och förklarar på ett enkelt och övertygande sätt för moderna ryska läsare varför det är så. Han gör en detaljerad och imponerande analys av Lenins tolkning av Hegel i *Filosofiska anteckningsböcker*, och använder då Kevin Andersons *Lenin, Hegel och marxismen i väst*.<sup>1</sup> Den kanske mest talande analysen gör han av *Stat och revolution*. Danilkin förklarar helt riktigt den antistatliga avsikten i Lenins text och ställer detta statslösa och självorganiserade alternativ mot sovjetstatens framtida utveckling. För Danilkin är detta ett exempel på den tragiska karaktär som Lenin hade som historisk person, vars slutgiltiga arv bara blev ännu en enorm statsapparat – mot hans egen uttryckliga vilja. *Solstoftet* visar att Lenin under sina sista år tydligt insåg faran med den framväxande partibyråkratin och dess makt över samhället. Trots att han inte lyckades stoppa denna process är hans ”statslösa” perspektiv fortfarande nödvändigt och relevant.

Danilkins redogörelse är till allra största delen inriktad på Lenin själv och de runt honom. Den tar bara minimalt och i urval upp det bredare historiska sammanhanget. Författaren tar ryska läsares kunskap om den nationella historiens viktigaste episoder för givet: den blodiga inledningen på Nikolaus II:s styre i mitten av 1890-talet, då en ny generation av revolutionärer skickades till schavotten; det förbluffande nederlaget i det rysk-japanska kriget, prologen till ”genrepet” 1905; februari- och oktoberrevolutionerna 1917 och det förödande inbördeskriget 1918-1921. Danilkin koncentrerar sig istället på det historiska sammanhang som ligger bakom den vanliga politiskt-historiska kursplanen: han ger livfulla insikter i de ryska arbetarnas sociala förhållanden vid sekel-skiftet, eller Lenins avgörande roll under debatterna om planen för att elektrifiera Sovjetunionen.

Ändå har biografien plats inte bara för teoretiska insikter, utan också för en diskussion om historieförskrivning. Danilkin hänvisar till – och lyckas popularisera – Vladlen Loginos arbete, troligen de bästa historiska studier om Lenin som har skrivits i det 21:a seklets Ryssland och tyvärr inte särskilt kända. (Märkligt nog nämns inte Deutschers verk.) Han polemiserar med rätta mot antikommunistiska tolkningar av Lenin, som Alexander Solzjenitsyns eller Dmitrij Volkogonovs arbeten, men anammar samtidigt delvis den halvstalinistiske historikern Valentin Sacharovs tveksamma uppfattning, som hävdade att Lenins ”testamente” och ”Till frågan om nationaliteterna eller om ’autonomisering’”, som båda är starkt kritiska mot Stalin, var förfalskningar, troligen skrivna av Trotskij. Danilkin håller med om att ”testamentet” inte skrevs av Lenin, men tror att den som verkligen skrev det inte var Trotskij utan Krupskaja. Denna egendomliga version baseras inte på seriös forskning i

1 Kevin Anderson, *Lenin, Hegel, and Western Marxism: a critical study*, Urbana : Univ. of Illinois Press, 1995.

arkiven utan på författarens intuition. Argumentet är att Krupskaja, i och med Lenins allvarliga sjukdom, den ökande kampen mellan Trotskij och Stalin, och att den sistnämnde fick övertaget, började spela ett eget spel för att återupprätta styrkeförhållandena i partiet och säkerställa möjligheten av en ren leninistisk linje även efter Lenin.

Bevisen för denna redogörelse är svaga och hittades uppenbarligen på av Danilkin för att ställa Krupskajas politiska roll i förgrunden istället för att bara framställa henne som en skugga av Lenin. (I sin diskussion om Lenins privata frågor hävdar han, som en direkt följd av detta, att Krupskajas make uteslutande såg Inessa Armand, en vacker bolsjevik som allmänt betraktades som hans hemliga älskarinna, som en nära vän, praktiskt taget som en syster.) Detta Danilkins kraftfulla dramaturgiska drag – för historiker nästan säkert felaktigt – ligger i linje hans med övergripande strategi, som inte så mycket koncentrerar sig på de förutsägbara personerna i Lenins följe, utan på de som orättvist har glömts bort. Exempelvis ger han imponerande porträtt av Ivan Babusjkin, en ledande medlem i Lenins första grupp, Kampförbundet för arbetarklassens befrielse, som organiserades i St Petersburg i mitten av 1890-talet; av den schweiziske socialisten Fritz Platten, som följde med Lenin på tåget genom Tyskland i april 1917, stannade kvar i Ryssland och senare dog under Stalins utrensningar; och av Roman Malinovskij, en av Lenins stora besvikelser, en ledare för bolsjevikernas parlamentsgrupp i Duman som avslöjades som polisprovokatör.

Det är omöjligt att missa den förändrade tonen i *Solstoft* efter 1917. Om framställningen av Lenin under emigrationen innehåller humoristiska element, speciellt under de oavbrutna småstriderna i partiet under perioden mellan revolutionerna, så blir den efter oktoberrevolutionen mycket mer storslagen och tragisk. Under denna process framträder Danilkin som en uppriktig Leninanhängare, och försvarar hans ståndpunkter om de känsligaste episoderna – upplösningen av Konstituerande församlingen, Brest-Litovskavtalet, avrättningen av familjen Romanov. Dessa händelser är centrala för anklagelserna att Lenin var omoralisk, grym och förde en principlös kamp om makten. Danilkin tolkar dem som förnuftiga svar på konkreta omständigheter. Exempelvis analyserar han i detalj den anklagelse som den provisoriska regeringen förde fram på sommaren 1917, och som är ytterst viktig för den ryska politiska myten, att Lenin samarbetade med de tyska myndigheterna om sin återkomst i det ”förseglade tåget”. Danilkin bevisar det motsägelsefulla i fallet. Han analyserar också i detalj omtvistade ögonblick som undertecknandet av Brest-Litovskavtalet 1918 och införandet av NEP 1921, och försvarar varje gång sin hjälte och stöder hans beslut som han menar var framtvingade av de rådande förhållandena, de enda beslut som var möjliga då.

Danilkin försvarar inte Lenin som leninist, utan som en levnadstecknare som lyckades få en djup förståelse för sitt ämne. För honom är Lenin inte bara en revolutionär som trodde på möjligheten av ett socialistiskt samhälle, utan också en tänkare med en omfattande och realistisk syn på kapitalismens motsättningar och begränsningar som system. Denna förståelse hade sin grund i en marxistisk dialektik som gjorde det möjligt för Lenin att inse bandet mellan interimperialistiska krig och revolutionära uppror, se den antikoloniala kampens stora möjligheter. Ur detta perspektiv beskriver Danilkin bildandet av Komintern under Lenins ledning inte bara som ett verktyg för en abstrakt ”världsrevolution” utan som ett projekt för en ”röd globalisering”, som hängde samman med de specifika omständigheterna under den kapitalistiska världsordningens kris efter 1918 – en omkastning av dagens globalisering eftersom den skulle ge ”förlorarna” makten och erbjuda länderna i periferin självständighet.

Danilkins biografi kanske kan kallas ”Lenincentrerad”, ett inåtriktat försök att komma till kärnan i Lenins politiska logik. Vi kan jämföra den med ett annat aktuellt verk som erbjuder ett nytt perspektiv på ämnet. Tariq Alis *Lenins dilemman*<sup>2</sup> har ett motsatt förhållningssätt – och förklarar bolsjevikledaren med hjälp av ett antal insikter om hans epok. Hans bok är strukturerad kring fem ”situationer” som Lenin stötte på: terror, krig, imperium, kärlek och revolution – politiska utmaningar som fick provisoriska svar i Lenins liv och tänkande. Varje ”dilemma” skulle kunna vara en separat artikel som belyser diskutabla eller inte självklara delar av det bolsjevikiska arvet. Trots skillnaderna mot Danilkins angreppssätt har de två författarna samma mål: att försöka ”avmumifiera Lenin”, att hitta både en ny metod och ett nytt språk med vilket man kan tala om honom idag. Medan Danilkin försöker göra det i ett ryskt sammanhang, så är Alis berättelse ämnad för en engelsktalande läsekrets. Följaktligen består en stor del av boken av en introduktion till den ryska revolutionära rörelsens historia. Enligt Ali hade Lenins första dilemma sina rötter i hans komplicerade förhållande till den populistiska narodnikrörelsen (*narodnikerna* jämföras med anarkister, vilket i ett ryskt sammanhang inte är helt rätt). Förklaringen – att Lenin blev marxist och utvecklade en kritik av revolutionär terrorism efter att hans bror hade avrättats – stämmer med den vedertagna versionen. Men det ger Ali möjlighet att analysera den bredare revolutionära traditionen i Ryssland, bolsjevikernas förhistoria, från 1825 års decembrister till ”Folkviljan” och deras arvtagare i Socialistrevolutionära partiet. Å ena sidan var Lenin en oförsonlig kritiker av denna tradition, men å den andra hade han ett outtröttligt intresse för den. Han och Krupskaja besökte gamla *narodniker*, och han såg 1921 till att sovjetregeringen organiserade en högtidlig begravning för den ryska anarkismens anfader Kropotkin.

*Lenins dilemman* visar hur den våldsamme polemikern kunde respektera sina motståndare i den socialistiska rörelsen och erkänna deras förtjänster. Ali beskriver i detalj det komplicerade förhållandet mellan Lenin och mensjevikledaren Julius Martov, som ända till slutet förblev en personlig vän. I de kapitel som i detalj redogör för Andra internationals kris efter 1914 och det ryska inbördeskriget – där Michail Tjuchatjevskij får speciell uppmärksamhet – är Lenin själv praktiskt taget frånvarande. Men han återvänder i kapitlet om kärlek, som kretsar kring hans personliga ”dilemma”: hans relationer till de två viktigaste kvinnorna i hans liv, Krupskaja och Armand. Ali har en helt annan ståndpunkt än Danilkin – Lenin och Armand var passionerat involverade – men beskriver det som en ovanlig kärlekstriangel: utan konflikter och baserad på könsjämlighet och lojalitet med den gemensamma saken. För Ali utgör Armands personliga historia en öppning för att diskutera den bredare frågan om könsförhållanden i den ryska revolutionära rörelsen, och grundar sig då på Richard Stites klassiker, *Kvinnorörelsen i Ryssland: feminism, nihilism och bolsjevism, 1860-1930*.<sup>3</sup>

Precis som Danilkin avslutar Ali sin bok med en reflektion om ”Lenins sista strid” – hans kamp mot partiets förfall och sin egen sjukdom. Trots sina olika förhållningssätt kommer Ali och Danilkin till samma slutsats. Lenin stred ända till slutet mot byråkratisering, ”storryskhet” och stärkandet av den sovjetiska statsapparaten. Han förlorade politiskt – men inte moraliskt eller intellektuellt. Han är fortfarande en väldig politisk figur och en vänlig om än häpnadsväckande komplicerad människa. I en utomordentlig ”rad efterord”, och efter att ha tänkt sig hur de hundratals namn som har befolkat

2 Tariq Ali, *The Dilemmas of Lenin*, London: Verso, 2017.

3 Richard Stites, *The women's liberation movement in Russia: feminism, nihilism, and bolshevism 1860-1930*, Princeton : Princeton U.P. 1978.

hans bok rullar upp för den mörka skärmen, åkallar Danilkin Lenins fars arbete om Olbers paradox. Detta verk konstaterar, att vi med tanke på det oräkneliga antalet stjärnor på himlen och allt det strålande ljuset borde se en massiv, blinkande ljusvägg, precis som när vi när vi tittar på en skog ser en mur av träd. Och ändå är himlen mörk på natten, med bara spridda blinkande stjärnor. Olbers förklaring var att det fanns en slöja mellan stjärnorna, ett moln av kosmiskt stoft. Den moderna fysiken har slagit fast att stoftpartiklarna i så fall själva borde lysa som stjärnor.

”Revolutionens Big Bang fyllde rymden med ett förvånande stort antal människor, som för första gången i historien lyste så att de syntes från andra sidan universum”, skriver Danilkin. Bilder av Lenins ”solarisering” spreds efter hans död – en verklig ”solkult”. Tron på honom som en tillförlitlig energigivare minskade av händelserna 1989. Ändå utgör fenomenet Lenin, ”en massiv strålande massa som uppvisar en otillåten och oförutsägbar aktivitet”, fortfarande en outtömlig källa till oro. Det är fortfarande omöjligt med en ”slutgiltig fredsuppgörelse om Lenin” – varken bland hans anhängare, levnadstecknare eller i det moderna ryska samhället – förklarar Danilkin. Istället fylls skärmen av hans rad av efterord. Mörker, stränderna vid floden Jenisej; fiskespönas guppande flöten; vattnets porlande; eldens sprakande. Tre personer runt den: Stroganov, affärsinnehavaren i byn Sjusjenkoje som Lenin lärde spela schack; bondepojken Sosipatitj som sover djupt; och Vladimir Iljitj, som drömmer i sin fårskinnsrock. Stroganov kontrollerar fisklinorna och hittar en stor slingrande lake, fjällig och mustaschpydd. På skämt stoppar han in den i Lenins rock, och springer sedan tillbaka till sin plats vid elden. Lenin rusar upp, skriker, skakar ut fisken ur kläderna, och inbillar sig att det är något fruktansvärt – men ser sedan Stroganov skaka av skratt, och återvänder till den verkliga världen, ”en fortfarande igenkännbar värld, lovande för alla som kan se dess orimligheter och oändliga möjligheter”. I detta ögonblick, skriver Danilkin, glittrar stjärnorna så starkt att det blir ljust som mitt på dagen. ”Lenin sätter tummarna i armhålan, blundar och börjar skratta, lutar sig bakåt och böjer sig sedan halvt framåt, fram och tillbaka, glädjestrålade, och gungande, mullrande som en klocka. Hahaha–hahaha–hahaha.”